כיתה ח' | היסטוריה | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | ממלכתי וחמ"ד: לפי תוכניות ההיסטוריה לכיתה ח'

הנאורות: התבונה במרכז

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו מהו עידן הנאורות ומה העמידה התנועה במרכז
- התלמידים יכירו שלושה הוגים (מונטסקייה, רוסו, וולטר) ורעיון מרכזי של כל אחד
- התלמידים יקשרו בין רעיונות הנאורות לבין משטר דמוקרטי מודרני

❓ השאלה הגדולה של היחידה

האם אפשר להיות אזרח שווה ועדיין לשמור על זהות מיוחדת?

השאלה מלווה את שלושת השיעורים: הנאורות מציעה את הרעיון, המהפכה הופכת אותו לחוק, והאמנציפציה בוחנת אותו על היהודים. בשיעור 3 כל תלמיד כותב תשובה משלו.

📖 הסבר למורה

עידן הנאורות הוא כינוי לתנועה אינטלקטואלית באירופה (בעיקר במאה ה-18) שביקשה לבסס מוסר, ידע ושלטון על התבונה, ולא על מסורת או סמכות בלבד. אנשי הנאורות ראו את עצמם כמי שמוליכים את אירופה מתקופה של עריצות וחוסר רציונליות אל קדמה.

בין הרעיונות המזוהים עם הנאורות: החוק הטבעי, החירות, הקדמה, הסובלנות הדתית, האחווה, השלטון החוקתי והפרדת דת ומדינה. ההוגים לא הסכימו ביניהם על הכול: היו שתמכו ב"אבסולוטיזם נאור" (שליט חזק ונאור), כמו וולטר, והיו רדיקליים יותר.

שלושה הוגים לשיעור: מונטסקייה, שרעיון הפרדת הרשויות שלו הפך לאבן יסוד של המשטר הדמוקרטי; ז'אן-ז'אק רוסו, שכתב על "האמנה החברתית", חברה אזרחית שאינה כפופה למלוכה ולדת; וולטר, שתמך באבסולוטיזם נאור. האנציקלופדיה שערכו דידרו ודה'אלמבר הייתה גם כלי לביקורת פוליטית על השלטון.

לפי תוכנית הלימודים, השינוי הגדול הוא הסטת המוקד אל האדם ואל התבונה, וזה מכין את הקרקע למהפכות. בשיעור הבא נראה איך רעיונות הפכו לחוק.

זרמים: מתאים לממלכתי ולחמ"ד. בממלכתי, היחידה בנויה לפי מפרט התכנים לכיתה ח' (הנאורות והמהפכות; היהודים במהפכה הצרפתית ובמשטר הבונפרטיסטי). בחמ"ד, תוכנית כיתה ח' כוללת את המהפכה הצרפתית, הצהרת זכויות האדם והאזרח והמאבק לאמנציפציה של היהודים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דק')

חומרים: לוח, שלושה כרטיסי הוגים, דף עבודה

1. **פתיחה (5 דק'):** שאלה: "מי צריך להחליט על החוקים: המלך, הכנסייה, או האנשים עצמם? ולמה?" אוספים תשובות.
2. **הסבר (12 דק'):** מסבירים מהי הנאורות ומציגים את רשימת הרעיונות. רושמים על הלוח: "תבונה", "חירות", "סובלנות", "חוקה".
3. **תחנות הוגים (13 דק'):** שלוש קבוצות, לכל קבוצה כרטיס הוגה: מה הרעיון, ואיזה דבר בחיים שלנו היום קשור אליו. כל קבוצה מציגה.
4. **עבודה אישית (10 דק'):** משימות 1–5 בדף העבודה.
5. **סיכום (5 דק'):** שאלה: איזה רעיון מהנאורות קיים גם בבית הספר שלנו?

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה קרה? מה כתוב במקור?)

- מה העמידו אנשי הנאורות במרכז במקום מסורת וסמכות?
- מה היה הרעיון של מונטסקייה?
- מה ההבדל בין וולטר לבין רוסו לפי השיעור?

פרשנות וניתוח (למה? מה הקשר?)

- למה הפרדת רשויות שומרת על חירות?
- למה לדעתכם האנציקלופדיה נחשבה מסוכנת לשלטון?

הערכה (מה אני חושב/ת?)

- האם "התבונה" מספיקה כדי לקבוע מה מוסרי? מה עוד צריך? נמקו.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

כל תלמיד כותב: "רעיון אחד מהנאורות שאני רואה היום במדינת ישראל: ____."

💡 הערות למורה

הנאורות היא נושא רחב. בשיעור אחד מספיק שהתלמידים יבינו את הרעיון המרכזי (התבונה ואדם במרכז) וירכשו שלושה מושגים.

בחמ"ד כדאי לציין שהנאורות גם ביקרה את הדת, ושבשיעור 3 נראה תגובות יהודיות שונות לעולם החדש. אפשר להזכיר שבעולם היהודי קמה "תנועת ההשכלה" (משה מנדלסון).

שם התנועה בעברית: "עידן הנאורות" (ולעיתים "תנועת ההשכלה" בהקשר היהודי).

📝 בדף העבודה

רעיונות הנאורות: 6 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- עידן הנאורות (ויקיפדיה)
- מפרט התכנים לכיתה ח', היסטוריה ממלכתי

מחוון למורה

מחוון: רעיונות הנאורות

1. ב. על התבונה.
2. מונטסקייה: הפרדת רשויות; רוסו: האמנה החברתית; וולטר: אבסולוטיזם נאור.
3. למשל: חוק טבעי, חירות, קדמה, סובלנות דתית, אחווה, שלטון חוקתי, הפרדת דת ומדינה (כל שלושה).
4. כשהסמכויות מחולקות (מחוקקת, מבצעת, שופטת), אף גוף לא מחזיק את כל הכוח, וכל רשות מגבילה את האחרות. כך קשה יותר לשליט אחד להפוך לעריץ.
5. היא הפיצה ידע וחשיבה חופשית לציבור, וכך עודדה אנשים לשאול שאלות ולבקר את השלטון ואת הכנסייה.
6. לקבל כל הצעה מנומקת שקשורה לרעיון מהנאורות (למשל: חופש דת, שוויון בפני החוק, ביטול עונשים אכזריים).